

VARIJANTE U DVOJEZIČNIM RJEČNICIMA

Povodom 3. izdanja Hrvatskosrpsko-talijanskoga rječnika, autori M. Deanović i J. Jernej, izdavač Školska knjiga, Zagreb, 1970.

Stjepan Babić

Rječnik koji je doživio 3. izdanje opravdao je svoje postojanje i poseban mu osvrt nije prijeko potreban. Koristan bi ipak bio jer su autori ovo izdanje znatno proširili pa bi im prikaz proširenja bio priznanje za uloženi trud (lakše je ubirati lovorike nepromijenjenih izdanja nego strpljivim sakupljanjem proširivati i usavršivati već postignuto).

Ali ja se u takav prikaz neću upuštati. Mislim da će kao upozorenje na povećan opseg ovog i inače opsežnog rječnika i ovo biti dovoljno, a rječnik ćemo razmotriti s posebnoga gledišta.

U nedostatku rječnika suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika služimo se dvojezičnima, a među njima vrlo ugledno mjesto ima Deanović–Jernejev rječnik (uz njegova mlađega blizanca Dayre–Deanović–Maixnerov Hrvatskosrpsko-francuski rječnik). Kad se raspravlja o suvremenom rječničkom stanju hrvatskoga književnog jezika i u pomoć se dozivaju rječnici, ne može se mimoći Deanović–Jernejevo jezično blago u Hrvatskosrpsko-talijanskom rječniku. O tome svjedoči i gotovo općenito usvojena i poznata kratica DJ.

Bilo bi dakle veoma korisno razmotriti koliko uspješno služi svrsi koja mu doduše nije prvotna, ali koja je za nas veoma važna. Međutim, polazeći s toga gledišta, mogli bismo doći do zaključka da taj rječnik ne može u potpunosti korisno poslužiti svrsi za koju nije ni napisan. Iako bi taj naoko suvišan zaključak mogao imati svoje opravdanje, ipak bismo njime autorima nanijeli određenu nepravdu. Zato ćemo poći s drugoga gledišta, poći ćemo od jezika, od jezične stvarnosti koju rječnik obuhvaća, a doći ćemo do sličnoga zaključka, korisna i čitaocima i autorima; čitaocima kao odgovor na postavljeno pitanje, a autorima kao poticaj za daljnje usavršavanje rječnika. I ne samo njima, jer, valja priznati, ovaj mi je rječnik poslužio samo kao povod da upozorim na jedno gledište koje treba imati na umu pri sastavljanju dvojezičnih rječnika.

Bilo bi sasvim normalno i razumljivo da Hrvati sastavljaju dvojezične rječnike samo s hrvatskim jezikom, a Srbi sa srpskim, ali se često u njima nalazi i hrvatsko i srpsko jezično blago. Takvi rječnici imaju neke vrlo praktične prednosti. Uz neznatno povećanje jedan rječnik ima službu dvaju. Oni koji se njime služe ne moraju kupovati dva, od kojih bi im glavnina drugoga bio običan balast. Takav dvofunkcionalan je i Deanović–Jernejev rječnik. U njemu se uz zajedničko hrvatsko i srpsko jezično blago nalaze gotovo podjednako i polarizirane riječi obiju varijanata, čak su uz osnovne ijekavske likove une-

seni i počeci ekavskih s uputoš na početke njihovih ijekavskih ekvivalenata. To strancima omogućuje da se njime podjednako uspješno služe za oba tipa. Praksa je naime pokazala da stranci, a dvojezične rječnike oni kupuju u velikoj mjeri, ne mogu uspješno pronalaziti ekavske likove, ako je rječnik ijekavski, i obratno. Stoga je korisno unijeti i jedne i druge, pogotovu kad se to učini na najekonomičniji način kao što je učinjeno u DJ. S toga je gledišta sve u redu i naziv hrvatskosrpski na tom je rječniku opravdan. Ni s koje strane ne bi smjelo biti prigovora što ijekavski likovi imaju izrazitu prednost. Ta to je rječnik hrvatskih autora i izašao je u Hrvatskoj. U Srbiji bi bilo normalno očekivati obratno.

Slično je kad se u rječniku ostvari načelo izrečeno u predgovoru: »... pri izboru između dviju mogućnosti u granicama štokavskoga književnog sistema odabran je akcent uobičajen u jugozapadnoj jezičnoj oblasti.« To je zapravo izraz težnje za održavanjem klasičnoga hrvatskosrpskoga naglaska, a ne težnja za izrazitijim hrvatskim. Sve se to, dakle, mora primiti s punim razumijevanjem.

Drugačije je s ostalim posebnostima srpskoga književnog jezika. Bilo bi razumljivo da su one dodane kao i ekavski likovi ili kako drugačije, ali po nekom sustavnom postupku. Ali tako nije učinjeno.

U Hrvatskosrpsko-talijanskome rječniku nema mnogih riječi srpskoga književnog jezika, koje se razlikuju samo završetkom. Uz imenice *batačić, ceduljica, dućančić, grumenčić, haljinica, jastučić, jorgančić*... nema izvedenica od istih osnova sa sufiksom *-če* (*batače*...); uz glagole *apsorbirati, dirigitirati, ekspeditirati, konsolidirati, transkribirati*... nema glagola od istih osnova sa *-ovati*; uz glagole *deformirati, evakuirati, fotografirati, fuzionirati, kontrolirati, manipulirati, nivelirati, penzionirati, šapirografirati, špekulirati*... nema glagola od istih osnova sa *-isati*; uz imenice *akvarij, alumini, harmonij, kolegij, laboratorij, milenij*... nema likova sa *-ijum*; uz *gripa, Libanon, Portugal, Suez*... nema *grip, Liban, Portugalija, Suec*... To bi bilo razumljivo da je čitaocima objašnjeno u predgovoru i da su upozoreni na posebnost kao što je npr. *gripa ž – grip m* i sl. Bez ovakva upozorenja takav postupak već je nedostatak. A on je pojačan time što se često riječi istih takvih tipova i unose, i to na razne načine, npr.

regrutirati, regrutovati
reguliranje, regulisanje
regulirati, regulisati
rehabilitirati, rehabilitovati
reklamirati, reklamovati
rekomandirati, rekomandovati
sanatorij, sanatorijum

porez, poreza
posjet, posjeta
kratkovid, kratkovidan
kratkovidnost (kratkovidnosti nema¹)
sanduče, ... v. sandučić
šeširče ... v. šeširić
tanjirče, v. tanjirić
sanasljednik, v. sunasljednik
manir, v. manira
sekund, v. sekunda
Rumunija, v. Rumunjska ...

Očito je dakle da rječnik nije rađen po jedinstvenom kriteriju i da u tome pogledu nije dovoljno informativan.

Kad je postupak tako nejedinstven s riječima koje se razlikuju samo završecima, možemo očekivati da neće biti bolje ni s onima koje se razlikuju drugim obilježjima. I zaista, provjeravanje pokazuje da je tako. Najčešće se srpska riječ upućuje na uobičajenu hrvatsku, npr. *izvještač, jezički, Jugosloven, kiseonik, kuvati, muva, poreski, protuva, slovenstvo, uputstvo ...* Tako se *hemija* i *hlor* upućuju na *kemija, klor* iako u predgovoru piše da se upućuju samo one riječi koje počinju istim slovom. Sve bi to bilo razumljivo, jer je rječnik u osnovi ipak hrvatski, ali je nevolja u tome što se sa *v.* upućuju i druge vrste riječi i čitave gramatičke kategorije (npr. *svršeni/nesvršeni glagoli*). Osim toga ni u tom upućivanju nema dosljednosti, jer ima i drugih načina. Ima prijevoda bez upućivanja, riječi se prevode bez ikakvih oznaka, npr. *minut-minuta, pozorište-kazalište, slovenački-slovenski, vinovnik-krivac, savremen-suvremen, sabesjednik-subesjednik, sedmokat, sedmokatnik-sedmougao, sedmougao* ... Uz druge se srpske riječi nalaze normalni prijevodi, ali su u zagradama hrvatske riječi, npr.: *preduprijediti (spriječiti), prenebregavati (zapuštatati), Sloven (Slaven), upražnjavati (vršiti), varvar (barbar), varvarin (barbarin), vaskrsnuti (uskrsnuti), vodonik (vodik) ...* Taj način nalazimo i uz riječi s više značenja od kojih su neke polarizirane, a neke nisu, npr.: *dodati (pružiti) (dometnuti), izviniti (oprostiti), izviniti se (ispričati se), dogled (domet vida) (dalekozor v.), slovenski (slaveński) (slovenački), tečnost¹ (ukusnost), tečnost² (svojstvo tekućine) (tekućina) ...* Tako su glagolu *dirindžiti* ravnopravno pripisana dva značenja (*ljenčariti) (tegliti)*, iako je prvo uskopokrajinski. Slično je i s *dolagati (svršiti laganje) (lažno javiti)*, gdje je drugo značenje (srbijski) arhaizam, a nema značenja *laganjem dodati*.

¹ Bit će vjerojatno greškom, ali je dobro napomenuti da je samo *platan*, a nema *platana*, da uz *Spanija* nema *Španjolska*, da je *koraba* upućena na *kelerabu* iako bi trebalo biti obratno.

I pod pretpostavkom da takvi postupci neće korisnicima rječnika zadavati nikakvih pitanja, što nije vjerojatno, ipak bi korisnije bilo da u idućim izdanjima postupak bude što dosljedniji. Najbolje je ono što u rječnik uđe, a polarizirano je, obilježiti prikladnim oznakama, a ono što ne uđe, npr. riječi s razlikom u završetku, objasniti u predgovoru. Tako će rječnik postati cjeloviti djelo s jasnom osnovicom na kojoj počiva i s jasnom obilježenošću onoga što mu je dodano, a korisnici će dobiti jezične obavijesti koje su dosad dvojezičnim rječnicima nedostajale, iako su potrebne za lakše snalaženje u velikim raznolikostima naše jezične stvarnosti. Vrijeme je da se i u dvojezičnim rječnicima skinu s nje veo i da se pokaže onakvom kakva jest, vrijeme je da se jasno kaže kako *bioskop*, *pozorište*, *voz* pripada srpskome književnom tipu, a *kino*, *kazalište*, *vlak* hrvatskome. Nije to nikakva sramota niti ikome koristi zamagljivanje.

Mnogima će ovaj zahtjev biti sasvim razumljiv, ali će biti i onih kojima će se to traženje učiniti neobičnim, najblaže rečeno. Njima valja posebno naglasiti da je zahtjev sasvim normalan: čitaoci treba da u rječniku nađu sve značajne jezične obavijesti iz područja koje rječnik obuhvaća, pogotovu kad ti podaci ne povećavaju opseg, a donose znatne prednosti, kao što su velika prednost oznake *arh.*, *+*, *euf.*, *fam.*, *poet.*, *pravosl.*, *prezir* i druge prema onim rječnicima koje takvih oznaka nemaju ili ih imaju malo. Jer teško je razumjeti da se za nekoliko riječi kao što su *rukopolaganje*, *rukopoloženje*, *rukopolagati*, *rukopoložiti*, *činodejstvovanje*, *činodejstvovati* uvodi oznaka *pravosl.*, a da za mnogo češću pojavu, kao što je različito područje upotrebe riječi *pozorište-kazalište*, *reagirati-reagovati* . . . nema nikakve oznake. Pritisnuti uza zid, protivnici će se braniti tražeći kriterije. Kako bi previše bilo da se ovdje upuštamo u teoretska razmatranja ovoga problema,² odgovorit ću vrlo jednostavno: iako ovakvo označivanje neće biti bez teškoća, praktično se rješenje može naći isto onako kao što se našlo za oznake *arh.*, *fam.*, *reg.*, *+* i dr. Tražene oznake nisu nipošto teže od navedenih, rekao bih čak da su i lakše. Uostalom pojedinačne greške ne mogu obezvrijediti samo načelo. U DJ je npr. *Šokadija* označena sa *prezir.*, što nije točno, usp. Izvanredno jezično bogatstvo Šokadije, Godišnjak Pododbora MH, Vinkovci, 1965, str. 92, Šokadija u književnom djelu Mare Švel-Gamiršek, isto, 1968, str. 213, ali to ne čini besmislenom oznaku *prezir*.

Da je taj zahtjev sasvim normalan i opravdan, i da nije nemoguć pokazuje i to što takvo shvaćanje leksikografima nije strano i što se takav postupak već probija u rječnike. Preda mnom je mali priručni *The Student's Dictionary of*

² Nešto sam se opširnije osvrnuo na to pitanje u polemici o rječniku dviju Matica, v. *Kritika*, 5, Zagreb, 1969, str. 130-136, ili *Hrvatski književni jezik i pitanje varijanata*, Zagreb, 1969, str. 129-135.

Serbo-Croatian američkoga lingvista Thomasa Magnera, autora koji je još nedavno pokazao da kao pripadnik velikoga naroda za naše probleme nema pravoga razumijevanja, a ipak je u svom rječniku uveo jasne oznake: za srpske riječi (S.), za hrvatske (Cr.). Tako ćemo uz riječi *fijoka*, *garantovati*, *grip*, *hor*, *kafana* . . .; *hartija* . . . naći oznaku (S.), a uz *ladica*, *garantirati*, *gripa*, *zbor*, *kavana* . . .; *glazba*, *tisuća* . . . oznaku (Cr.). Poznato mi je da će oznake takve vrste imati veliki SerboCroatian-English Dictionary Mortona Bennsona. (Rječnik će iduće godine izaći iz tiska.) Razumljivo je što se to pojavilo u rječnicima anglo-američkih autora jer je u rječnicima engleskoga jezika sasvim normalno da se posebnim oznakama označuju anglizmi, amerikanizmi, anglo-indijanizmi, australizmi, odnosno da bi nenormalno bilo kad tako ne bi bilo. Znam, već se pripremaju i naši dvojezični rječnici s takvim oznakama pa ako i nije baš ugodno što i u tome stranci prednjače, što nam pokazuju kakvi treba da su nam rječnici kad već obuhvaćaju obje varijante, ipak je važnije da se i na tom području pojmovi raščišćavaju. Korisni plodovi takva postupka razoružat će i onih nekoliko zaostalih sumnjala.

GLAGOLSKE IMENICE NA -NJE

Tomislav Trezner

Ove se imenice tvore od glagola, upravo od trpnog pridjeva i nastavka -je; jedne se tvore od nesvršenih, a druge od svršenih glagola. Evo i primjera: *pisan-je* > *pisanje*, *utvrđen-je* > *utvrđenje* (kula). S obzirom na analogijska vezivanja u jeziku uopće, i ovdje, u vezi s glagolskim imenicama, valja imati na umu da i neki glagoli koji ne tvore trpni pridjev, glagoli stanja, imaju glagolske imenice po ugledu na glagole koji trpni pridjev tvore.

Glagolske imenice od nesvršenih glagola, tvorene gotovo bez ograničenja, znače proces, trajanje kao u primjerima: *čitanje* (čitati), *pisanje* (pisati), *gledanje* (gledati). Ovoj se zakonitosti opiru glagoli petog razreda prve vrste¹ i nerado tvore glagolske imenice, bilo da su svršeni ili nesvršeni glagoli (žeti, kleti, naduti, početi, oteti i dr.).

Kadšto glagolske imenice tvorene od nesvršenih glagola znače i rezultativnost;² *pečénje* (pečeno meso) valja lučiti: od *pečénja*, oboje tvoreno od glagola *pečí*, a *pečénje* je od glagola *pečiti se*³ (oholiti se, gizdati se).

Nas će, u vezi s ovim prilogom, zanimati samo glagolske imenice na -nje tvorene od svršenih glagola.

¹ Leskinova podjela glagola.

² A. Belić, O građenju glagolskih imenica na -nje i -će, *Naš jezik*, I (1933), str. 262-268.

³ *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*, MH, Zagreb, 1960, str. 560.